

Тульчинська С.О.
к.е.н., доц., НТУУ «КПІ»
Тульчинський Р.В.

к.е.н., доц. Міжнародній науково-технічний університет ім. академіка Ю.Бугая

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

Розглянуто процес виникнення грошових відносин та становлення сучасної бюджетної системи країни, визначені основні системоутворюючі функції державного бюджету як однієї з головних ланок фінансової системи України.

The process of origin of money relations and becoming of the modern budgetary system of country is considered. The certain basic functions of the state budget as one of the main factors of the Ukrainian financial system are determinate.

Ключові слова: бюджет, державний бюджет, фінансова система, фінанси, грошові відносини.

Вступ. В Україні постійно відбуваються радикальні економічні та політичні трансформації, зокрема перетворення моделі управління державними фінансами. здійснення бюджетної політики стало загальносуспільним процесом, а бюджет – результатом взаємодії індивідуальних, групових, регіональних інтересів.

Для дослідження суперечностей сучасної бюджетно-податкової системи важливо з'ясувати сутність державного бюджету країни.

Теоретичні проблеми впливу державного бюджету на економічні процеси, а також питання реформування бюджетно-податкової системи України одержали розвиток у працях В. Андрущенко, С. Буковинського, О. Василика, Т. Вахненко, В. Гейця, В. Глуценка, А. Гриценка, І. Д'яконової, А. Ілларіонової, Б. Кваснюка, С. Лондар, І. Луніної, І. Мітюкова, А. Покритана, В. Протасова, І. Радіонової, І. Сала, В. Сумарокова, В. Суторміної, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та ін.

Постановка задачі. Дослідити економічну природу державного бюджету та визначити його сутність.

Результати дослідження. Державний бюджет виникає практично з появою держави. Однак лише з приходом до влади буржуазії бюджет набуває форми документа. Засновником бюджету і процесу його затвердження була Англія [1, с.20].

Саме з XVII ст. почали застосовувати термін «бюджет», який походив від слова «bulga» (від норманського слова «bougette») – мішок. Така назва пояснюється тим, що в давні часи в Англії всі акти, які стосувалися державного розпису доходів і видатків, вносили в Парламент в особливому мішку. Під час вотування палатою громад субсидій королю канцлер казначейства відкривав мішок, в якому зберігалися документи. Власне ці дії і називалися відкриттям «бюджету», а назва мішка перейшла на документ. З часом назву державних

розписів доходів і видатків, або бюджетів, почали застосовувати і в інших країнах світу. Цікавим є той факт, що розписи доходів і видатків не розголошувалися, оскільки в усіх континентальних європейських країнах все що стосувалося фінансів, трималося у суворій таємниці. І лише в Англії головним став принцип гласності у фінансових справах, що пояснюється її політичною історією та парламентським способом правління. У Франції, Пруссії, Австрії та в деяких інших країнах ще до XVIII ст. вважалося недоцільним розголошувати народу всі таємниці фінансів. Нині принцип гласності поряд з принципами публічності та прозорості бюджету застосовується в усіх країнах світу.

Бюджетні відносини почали виділятися в окрему ланку фінансових, коли ускладнився процес перерозподілу частини суспільного продукту і складнішим стало управління цим процесом. Так в II половині XIX ст., коли відзначався бурхливий розвиток економіки Англії, Франції, Німеччини, дещо нижчими темпами розвивалась економіка царської Росії, суттєво почали зростати надходження до бюджетів. Локальні війни, які в цей час відбувались в Європі, також вимагали значних витрат. Окремі види надходжень досягали значних розмірів. Так в Росії кінця XIX ст. до 30 % надходжень складала винна монополія [1, с.18].

Деякі історичні свідчення про особливості утворення державних доходів і оподаткування на українських землях належать до часів, коли формувалися початки Київської держави (IX-X століття) [2, с.214].

Державні доходи склалися головним чином з данин населення; оподаткуванню підлягало також і хліборобське господарство. Частіше всього данину сплачували натурою: хутром, шкірою, медом, худобою, збіжжям, а також грошима. Досить розповсюдженим явищем в Київській державі було встановлення натуральних повинностей на потреби держави: будівництво мостів, доріг, гребель.

За князівської епохи в Україні з'являються особливі княжі агенти, обов'язком яких стало справляння повинностей, податків, збирання данини – городники, мостники, митники, металники, вирники.

Новий етап державотворення в Україні і становлення державних фінансів справедливо пов'язується із Козацькою добою. Вперше реформування державного скарбу і відокремлення коштів гетьмана провела козацька демократія за І.Брюховецького (1663-1668 рр.). Такий принцип організації державних фінансів Запорозької Січі пізніше був закріплений Конституцією 1710 р. і далі розвинутий гетьманами Д. Апостолом та К. Розумовським, які внесли значний вклад у справу реорганізації скарбового діловодства. Основним фондом державного скарбу на той час були так звані рангові маєтності, давні королівщини, поступлення від яких спрямовувались на утримання державних установ, урядовців, забезпечення заслужених осіб. Постійними державними доходами залишались податки [2, с.215].

Діяльність у галузі бюджету в Росії до 1862 р. характеризувалася надзвичайною секретністю і безконтрольністю. Бюджетній практиці була притаманна також значна розпорошеність державних коштів. Бурхливий

розвиток капіталізму в середині ХІХ ст. змусив царський уряд провести ряд реформ, зокрема фінансову реформу 1862 р., яка докорінно змінила бюджетну справу в Росії, були запроваджені такі принципи організації бюджету як єдність (або повнота) бюджету та контроль за витрачанням державних коштів [2, с.216].

Отже, в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. бюджет став вагомою складовою частиною фінансових відносин і фактично виділився в окрему галузь наукової економічної теорії та практичної діяльності.

Що стосується визначення сутності державного бюджету, то вперше (майже 500 років тому) спробу розробити засади державних фінансів зробив середньовічний арабський мислитель Ібн Хальдун Він вважав, що критеріями оподаткування є справедливість, рівність, платоспроможність тощо. Водночас, середньовічний філософ застерігав від заборони державою займатися виробництвом і комерцією приватним особам [3, с.189]. Така оцінка значною мірою збігається зі сформульованими наприкінці ХХ ст. американськими вченими П. Самуельсоном та Д. Нордхаузом критеріями оцінки основних функцій держави – справедливістю, ефективністю і стабільністю [4, с.321].

Американський економіст Й. Шумпетер бюджет держави ставив в органічну залежність від еволюції економічної системи, соціальної організації суспільства. Надмірні податки вступають у суперечність з економічними потребами суспільства, гальмують продуктивне й ефективне економічне зростання, що, у свою чергу, руйнує фінансову базу правової держави [5, с.78].

Деякі західні вчені (американські економісти Дж. Кларк, Р. Масгрейв та ін.) розглядають державний бюджет як один із найефективніших засобів вирішення економічних проблем, досягнення економічної стабільності. Вони справедливо вбачають у ньому важливий регулятор економіки, інструмент економічного планування [6, с.247].

Ще одним напрямом теоретичного осмислення необхідності значного за величиною державного бюджету є потреба в суспільних або колективних благах: освіта, охорона здоров'я, національна безпека, правопорядок, охорона навколишнього середовища тощо. Так, згідно з поглядами Масгрейва, функціями суспільних фінансів є надання суспільних товарів і послуг, коригування розподілу доходів і майна, підтримання високого рівня зайнятості за достатньої стабільності цін [7, с.201].

Сутність бюджету кожної країни визначається соціально-економічним устроєм суспільства, рівнем розвитку продуктивних сил, природою існуючих форм власності, виконуваних державою функцій та іншими факторами.

На сучасному етапі розвитку сутність бюджету проявляється в таких його функціях [8, с.157]:

а) функція створення фонду грошових коштів (державного чи місцевого). У ході реалізації цієї функції відбуваються мобілізація грошових коштів, розпис запланованих доходів і видатків з дотриманням положень бюджетної класифікації;

б) розподільча функція, яка обумовлена тим, що у бюджетних відносинах, які завжди виступають у вигляді правовідносин, беруть участь майже всі

учасники суспільного виробництва. Слід зазначити, що жодна з ланок фінансової системи не здійснює такого багатовидового перерозподілу коштів як бюджет, адже саме через бюджет акумулюються кошти, отримані в процесі виробничої та невиробничої діяльності;

в) функція використання зібраних коштів на визначені завдання і мету, тобто відповідно до цільового призначення;

г) контрольна функція за рухом бюджетних ресурсів, яка реалізується безпосередньо на всіх стадіях бюджетного процесу.

Державний бюджет як одна з ланок фінансової системи відображає грошові відносини, які виникають між державою з одного боку і підприємствами, організаціями, установами всіх форм власності і фізичними особами – з іншого, з приводу утворення централізованого фонду грошових коштів держави і його використання на розширене відтворення, підвищення рівня життя і задоволення інших суспільних потреб. Завдяки бюджету, відповідно до Конституції України держава повинна мати можливості зосередити фінансові ресурси на важливих ділянках економічного та соціального розвитку [9, с.167].

Централізація коштів має важливе економічне і політичне значення, оскільки доходи, які мобілізуються до державного бюджету, є втіленням у життя державних заходів. Це надає можливість маневрувати коштами, зосереджувати їх у важливих галузях економічного та соціального розвитку, здійснювати єдину економічну і фінансову політику на території України.

Висновки. Прообраз бюджетних відносин почав зароджуватись з розвитком перших цивілізацій, коли вони почали оформлюватись в держави. Але пройшло багато століть, перш ніж бюджет вагомо ввійшов у практику державного господарювання і управління, а також у свідомість людей.

Підсумовуючи вищевикладений матеріал, зазначимо, що бюджет – це один із центральних документів державотворення, довкола якого завжди точаться приховані й неприховані «війни» за володіння матеріальними та фінансовими ресурсами. Ця боротьба ведеться і на рівні олігархічних кланів, і на рівні суб'єктів бюджетного процесу, і на рівні підприємців, які хочуть отримати державні кошти для реалізації приватних програм. Тому завдання держави, а відповідно і державних чиновників, які безпосередньо беруть участь у підготовці бюджетів, – зробити бюджетний процес науково обґрунтованим, прозорим, а головне зрозумілим тим, чиє життя він має покращити.

Сутність бюджету кожної країни визначається соціально-економічним устроєм суспільства, рівнем розвитку продуктивних сил, природою існуючих форм власності, виконуваних державою функцій та іншими факторами.

Перелік посилань

1. Василик О.Д. Бюджетна система України : підручник / Василик О.Д., Павлюк К.В.. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с. – ISBN 966-8253-37-X.

2. Кадацька О.М. Державний бюджет як інструмент макроекономічної політики в умовах ринкової трансформації / О.М. Кадацька // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Економічна серія. – №468. – Харків, 2000. – С.213.

3. Ібн Хальдун, 'Абд ар-Рахман Абу Зайд. Мукаддіма [Пролегомена]. Бейрут: Дар аль-Кітаб аль-'Ільмійя, 1999. – 536 с.
4. Самуельсон Пол, Нордхаус Вільям. Економікс, 18-е изд. – М.: Вільямс, 2006. – 1360 с. – ISBN 5-8459-1123-0 (рус.).
5. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Капіталізм, соціалізм і демократія / Шумпетер Й. – М.: ЕКСМО, 2007. – 864 с – ISBN 978-5-699-19290-8.
6. Кларк Дж.Б. Распределение богатства / пер. с англ. Страшунского Д. – М.: Гелиос, АРВ, 2000. – 368 с. – ISBN 5-85438-101-X.
7. Масгрейв Р.А. Государственные финансы: теория и практика / Масгрейв Р.А., Масгрейв П.Б. ; пер. с 5-го англ. изд. [1989]. – М.: Бизнес Атлас, 2009. – 716 с. – ISBN 978-5-9900421-3-1.
8. Дець В.Ф. Бюджетна безпека та критерії її оцінки / Дець В.Ф. // Стратегічна панорама. – 2007. – №3. – С.156.
9. Чугунов І.Я. Особливості бюджетної політики на сучасному етапі / І.Я. Чугунов // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного інституту: Зб. наук. пр. – Чернівці, 2008. – Вип.2. – С.163.

Шовкун І.А.

к.е.н., провідний науковий співробітник Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ФОРМИ ФІНАНСУВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА РФ

Досліджуються стан і форми фінансування міжнародного науково-технічного співробітництва за секторами науки. Обґрунтовуються перспективні форми фінансування такого співробітництва.

The state and forms of the financing international research cooperation are researched. The Perspective forms of the financing this cooperation are proved.

Ключові слова: міжнародне науково-технічне співробітництво, форми фінансування, галузь науки, сектор науки, бюджетні асигнування

Вступ. Міжнародне науково-технічне співробітництво є важливим елементом забезпечення нової якості економічного поступу. Дійсно, воно виступає передумовою залучення нових знань, підвищення конкурентоспроможності та продуктивності науки.

Науково-технічне співробітництво дає можливість розвивати науку і досягати високих результатів в умовах обмеженого або недостатнього фінансування. Також співробітництво дозволяє проводити масштабні дослідження, які неможливо провести у межах національної академії або наукових центрів однієї країни, оскільки вони вимагають об'єднання зусиль науковців і фінансових ресурсів, одержання доступу до найновішої наукової інформації, економії фінансових ресурсів на використанні унікального наукового обладнання, брати участь у наукових експедиціях. Крім того, таке співробітництво сприяє розширенню виробничих коопераційних зв'язків між